

Markó Béla

SZEMBŐL FÚJ
MINDIG A VILÁG

ALIG-EMLÉKEK ADONYI NAGY MÁRIÁRÓL

2015. október 13-án, hatvannegyedik születésnapja után egy héttel, valahol Magyarországon meghalt Adonyi Nagy Mária. Fogalmam sincs, hogyan töltötte a születésnapját, annyi biztos, nem sokan tarthatták számon ezt az évfordulót, hogyha csak bő hétre rá szereztünk tudomást haláláról is az újságból, akkor ocsúdtak fel az újságíró kollégák egy-két semmitmondó nekrológ erejéig. Nem az ő hibájuk, mentegetőzhetnénk, nem hibás senki ezért, legfeljebb maga a halott, aki életének utolsó évtizedeit úgy töltötte, hogy tudtommal sehol költőként fel nem lépett, verset nem közölt, és meg sem próbált jelen lenni az irodalmi életben, bár megtehetette volna, hiszen miután a kilencvenes évek közepén áttelepült Erdélyből, egy magyarországi napilapnál dolgozott olvasószerkesztőként, de gondolom, ez csak megélhetési lehetőség volt számára, semmi más. Azt hiszem, majdnem sikerült neki, ami csak keveseknek: saját utókorává lenni még életében. Sikerült? Így kell ezt mondani? Hiszen ennél nagyobb szörnyűséget elképzelni sem tudok, mint végigkísérni eltűnésünket az irodalmi köztudatból. Mert hát ki tud még Adonyi Nagy Máriáról? Itt-ott egy antológiában felbukkant néhány régi verse, de ez is csak annyi volt, mint szerepelni egy kötelező névsorolvasásban vagy valahol egy lábjegyzetben, túlbuzgó irodalomtörténészek jóvoltából. Nem tudott vagy nem akart már költő lenni egy idő után? 1989 decemberében bukaresti magyar újságíróként még lázasan járt-kelt a diktatúrát elsöprő tömegben, tudósított nap mint nap, figyelte a forradalom pulzusát, talán azt is, hogy miképpen alakul át fokozatosan az éhséglázadás államcsínnyé, hogyan veszi át az elemi düh helyét a felülről irányított manipuláció, és miként lesz egyre nyilvánvalóbb, hogy míg a kommunizmus idején legalább lehetett reménykedni a változásban, a rendszerváltás hozott ugyan némi szabadságot, de valójában elvette tőlünk azt

a naiv reményt, hogy egyik napról a másikra szebb lesz, jobb lesz, erkölcsösebb lesz a világ. Márpedig egy ilyen illúzió nélkül talán költészet sincsen. Úgy képzelem, akkor, azokban a napokban halhatott meg végképp az addig is kevés szavú költő, Adonyi Nagy Mária, és még huszonöt évvel túlélte őt az, akit polgári nevén Nagy Mária-nak hívtak. Vagy számunkra még egyszerűbben: Nagy Mari. Így képzelem, de ez csak ennyi, képzelgés, hiszen vajmi kevésszer jutott eszembe nekem is ezekben az években Nagy Mari. Vagy ha a költőt emlegettük: Adonyi.

Pedig költő akart lenni. Csakis költő. Mint én is. Mint annak az áldott és átkozott nemzedéknek már réges-rég földbe csapódott meteoritjai, Sütő István, Boér Géza, Palotás Dezső. Áldott nemzedék? Igen, mert 1968 reformigéretei meghatározták indulásunkat. Vagy átkozott? Ugyanazért. A hetvenes évek elején már tudtuk, becsaptak minket. Sütő István, Boér Géza belepusztult fiatalon. Palotás Dezső kapaszkodott még egy darabig, ironiája és önironiája eltette valameddig, aztán meghalt ő is. Adonyi Nagy Mária egyre kevesebbet írt, végül elhallgatott. Közben viszont másodszor is bízott, másodszor is kiábrándult hamar, valószínűleg még azokban az euforikus decemberi napokban, 1989-ben. Jó lenne újraolvasni akkori cikkeit, nagyon kellene most nekem az ő másfajta látása, hátha többet megtudnék saját mostani, huszonhat év utáni csömörömről. Nem szégyellem, hogy nekem egy negyedszázad kellett ahhoz, amihez neki valószínűleg néhány nap elegendő volt, de nem is vagyok büszke erre a különbségre. Alkati kérdés, ahogy mondani szokták. Igaz, valamikor 1970 táján ezt az alkati különbséget nem éreztem. Talán a verseinkben. De ezt is habozva mondom, mert a verseket viszont újraolvastam. És mert egy ideig közös, aztán gyorsan kétfelé tartó utunkat végiggondolva, még valamit elolvastam, ami szinte véletlenül akadt a kezembe: Nagy Mari első és – későbbi szerkesztőségi, már-már hivatalosnak mondható levélváltásainkat leszámítva – valószínűleg utolsó nekem írt személyes hangú levelét. Hiszen egy ideig nem kellett leveleznünk, mert évfolyamtársak voltunk Kolozsváron a magyar nyelv és irodalom szakon, utána meg már messzire kerültünk egymástól, ő Szatmárnémetibe, majd Bukarestbe, én Marosvásárhelyre. Persze, közben azért biztosan váltottunk levelet, például amikor 1977-es vele készített interjúmat meg kellett szerveznünk. De az igazán személyes hang 1970 nyarán fellobbant, és rögtön kialudt, nálam legalábbis, Marinál még, azt hiszem, ki-tartott egy darabig. Azon a nyáron jártam életemben először Kolozsváron, felvételizni magyar–francia szakra. Tizenkilenc évesen láttam először Kolozsvárt, és azelőtt tizennyolc évesen Marosvásárhelyt, ahova a marosvá-

sárhelyi rádió szerkesztőségének jóvoltából jutottam el, egy irodalmi verseny díjazottjaként. Mozdulatlan világ volt az, nem volt érdemes sietni, évekig nem változott semmi, sőt, évtizedekig ugyanaz volt a vaj vagy a cukor ára. Akinek úgy tetszik: a sör ára is. De nekünk sietős volt mégis, nem a tér leküzdése, hanem az időé. Lehet, hogy Erdély fővárosában Adonyi Nagy Mária is akkor volt először. Románia fővárosában, Bukarestben már jártam régebb, oda szinte kötelező módon szerveztek iskolai kirándulásokat. Most viszont igyekeztünk birtokba venni Kolozsvárt, szorongó, reménykedő felvételizők, falkába verődve sétáltunk fel két vizsga között a Fellegvárra, voltunk talán tizenöt-húszan is. Mari tudta már, hogy verset írok, én nem hallottam róla. Mi tagadás, nem volt szép lány, de frissen vasalt fehér blúzban, fekete szoknyában, fekete mellényben üde volt, egy pillanatig vonzó is talán, ahogy kamaszosan begörbítette a hátát felfelé az ösvényen. Ki tudja, miről beszéltünk, volt egy szikra, ahogy mondani szokás. Aztán el is múlt, nem lett belőle semmi, de közben bejutottunk mindketten az egyetemre, én magyar–francia szakra, ő magyar–németre. Hazautazásom után hamarosan jött egy levél tőle, ezek szerint címet is cseréltünk. Idemácsolom: „(Adony – VII. 23.) Béla kedves! Most egy percre félreteszem az illemkönyvet. Nem tudom, te hogy fogod fel azt, hogy egy lány ír előbb a fiúnak. Én most nem ilyen értelemben írok, hanem mint kollega a kollegának. Éspedig azért ilyen sürgősen, mert minden nap drága. Azzal az antológiával kapcsolatban nagyon elszettem a dolgot, jobban mondván fel se fogtam, annyira máson volt akkor a hangsúly. Most pedig arról van szó, hogy ha te tudsz valami kapcsolatot teremteni, akkor tedd meg, nagyon szeretnék én is benne lenni. Tehát írd meg minél előbb, mi a helyzet, lehet-e még belépni, és ha igen, hány verssel, és olyan lehet-e köztük, ami már folyóiratban megjelent. Ha igen, csak kéziratban tudom őket elküldeni, remélem, ez nem fog nagy problémát okozni, semmiképpen se tudom most legépelni őket. És persze pontos címet is írd meg, hova küldjem. Szóval most ennyi. De nagyon kérek, lehetőleg azonnal írd, mihelyt megkapod a leveleimet. A legjobbakat. Nagy Mária (Az aláírás alatt a postacím: Adoni 243 Bihar)”

Illemtankönyv? Ki érti ezt ma már? Talán én magam sem. Ismétlem, tizenkilenc évesek voltunk, nagykorúak, mögöttünk a hatvannyolcas párizsi diáklázadások híre, a hozzánk is eljutott divat: trapéznadrág, miniszoknya, elektromos gitár, flower power, Beatles. És akkor mi van ezzel a levéllel, egy kézdivásárhelyi fiatalemberhez, „ismert” induló poétához egy éradonyi ifjú hölgytől, kevésbé „ismert” induló költőnőtől? Nevezzetek, mai tizenévesek, hogy honnan jöttünk, hova jutottunk! Persze, mielőtt ne-

vetnétek, azt is nézzétek meg, hogy egyetlen helyesírási hiba, egyetlen elírás sincsen ebben a levélben. Ha azt a kort, a mi ifjúkorunkat címkézni kellene, talán így nevezném: lázadás és szemérem. Vagy: harag és prüdéria. Igaz, ebben a levélben nincsen ott a harag. Csak ifjonti útkeresésünk, türelmetlenségünk, beleértve az én korai irodalomszervezői vállalkozásaimat is, ami aztán rá egy évre a Gaál Gábor irodalmi kör elnökségében konkretizálódott. Itt most valószínűleg egy olyan antológiáról van szó, amelyet egy másik elfelejtett – később börtönt is szenvedett – fiatal, de nálunk azért valamivel idősebb költő, Pethő László kezdeményezett. Azelőtt nem sokkal levélben keresett meg, ennek kapcsán barátkoztunk össze, szintén levélben. Ebbe a tervezett antológiába kérhettem verset Adonyi Nagy Máriától, és ezek szerint először szabadkozott, aztán meggondolta magát, jelen akart lenni, mint mi mindannyian. Akkor még jelen akart lenni. Egyszer aztán, két évtized múltán, már nem akart költő lenni. Magára hagyta a verseit. Pedig az akkor valamiért elhalt antológia-terv néhány évvel később, 1974-ben mégis megvalósult, ennek már én voltam a kezdeményezője, egy darabig úgy nézett ki, hogy teljes egészében mi szerkesztjük, a Gaál Gábor Irodalmi Kör, viszont a kolozsvári Dacia Könyvkiadó végül is nem merte ránk bízni. Viszont hál' istennek a tulajdonképpeni szerkesztő, Jancsik Pál az általunk összegyűjtött anyag javát bevette a válogatásba, bár tett még hozzá ő is. Számomra egyébként meglehetősen bizarr lett a végeredmény, Jancsik Pál az én egyik versem címét választotta a válogatás címéül: *Varázslataink*, de a verset a kolozsvári cenzúra kivette, így aztán nem lehetett tudni, honnan származik a cím. Ma is érdemes végiglapozni az antológiát, csak néhány szerzőt említek: Adonyi Nagy Mária, Bágyoni Szabó István, Fábíán Imre, Gagyi József, Gittai István, Kónya Sándor, Németi Rudolf, Palotás Dezső, Pethő László, Simonfy József, Sütő István, Szócs Géza, Veress Gerzson. Még nem igazán egységes hang ez (valójában később sem lesz az), ráadásul legalább két generáció keveredik benne, látszik, hogy a legfőbb szempont az indulás volt, a kötetnélküliség, meg hát a kiadónak némi tartalmi-ideológiai kompromisszumokat is kellett kötnie, amit mi, „Gaál Gábor körösök” természetesen nem tettünk volna meg. Az átmenet antológiája ez, a második Forrás-nemzedékből a harmadikba való átmeneté, felemás ugyan, de sokkal fontosabb, mint ahogy ma számon tartják. És hát – a betűrend okán, de talán egyébként is joggal – Adonyi Nagy Máriával kezdődik. Az ő nyitóverse, a *Fázva* ugyanarról szól, mint a kolozsvári cenzúra által kivett és ugyanabban az évben – ilyen volt az a kor – a bukaresti cenzúra által első önálló kötetemben bent „felejtett” mívecském,

a *Varázslataink*, ugyanazt mondja mindkét vers: hogy fázunk. („Ha akarom, / úgy járok évszokról évszakra, / mint házról házra, / átlopom magam a nyárba, / s a napsütötte fák alatt / fügét és banánt majszolok / – káromkodva és fázva” – írom én.) Mi volt ez a hideg-élmény egy forrongó, még reménykedő, a korlátokat még feszegető, még dühös nemzedék verseiben, erről is érdemes lenne beszélni. Adonyi, igen, már akkor kiváló volt, így fejeződik be a vers: „Kabátod alatt mennyi lom / – Bordám Szívem Kalárisom.” És a következő vers, a *József Attila* meg így: „kettévágott szavad leng felénk – / Hát hogylene értenénk!” Forгатom két megjelent kötetét, az 1978-as *Emlék jelen időben* címűt (Forrás-sorozat), aztán az 1982-es *Állat-övi jegyeket*, amely már vékonyka nagyon, csak harmincegy vers van benne (mindkettő a Kritérionnál jött ki), és azt gondolom, száz vagy harmincegy, sőt, egyetlenegy vers is elegendő lehetne az maradandósághoz. Hogy gyűlölöm a kánont! Pontosabban azt, amit ma kánonnak mondunk. Hogy szerzőket kanonizál az irodalomkritika, embereket, akár az egyház, és nem műveket, netán ilyen sorokat: „Kabátod alatt mennyi lom...” És történik mindez a szövegközpontúság jegyében. Ne beszéljünk a legnagyobbakról, hagyjuk a maiakat is, de mennyire igaz, és mégis mennyire hamis például azt mondani, hogy Vajda János bizony Vajda János minden sorában, és Reviczky Gyula is csak Reviczky Gyula minden leírt szavával. Nem jobb lenne-e úgy ítélkezni, hogy Vajda Jánosnak több jó verse van, Reviczky Gyulának kevesebb, ám van azért neki is néhány? Készséggel elismerem, az irodalomtörténet sorsokból is áll, a curriculum vitae többnyire a legfontosabb műve minden költőnek akkor is, ha soha meg nem írta. De jó-e ez?

Itt van – itt volt – ez a bihari lány a maga falusi, tulajdonképpen paraszti gyermekkorával, amiről szinte semmit sem árulnak el a versei. Hozzánk, többé-kevésbé bevallottan a népies irodalom bűvöletében felnőtt kortársaihoz képest erősen urbánus, nagyon szikár, de érzelmes költő volt Adonyi Nagy Mária. Míg a mi mondatainkban még színpompázik a múltat és jövőt összekapcsoló erdélyi táj, nála már Pilinszky vagy Nemes Nagy Ágnes keserű jelenidejűsége az irányadó. Most újraolvasva látom, hozzánk képest koravén volt, bölcs és reménytelen. Talán sohasem hitt abban, amiben én sokáig, igazság szerint egészen máig, hogy az irodalom által (is) jobbítható a világ. „Könnyeitek nagy poharak / hányódnak elmosatlan / roppan a porcelánfényű árny / ily ólmos sugarakban // Szél zúzza nádasaitokat / – ti vékony sóhajtások – / szemből fúj mindig a világ / bármerre fordulátok” – mondja *Költőnők* című versében. Meg aztán van még két sor – tessék már elfelejteni a kánont –, amely azóta is ott ragyog versem-

lékeim között, amikor arra gondolok, hogy végül az élmény mégis minden, a képzelet semmi, hiszen ezt csak az írhatta, aki már látott, hallott ilyesmit: „A kecskehullák bőröndje pattan: / egyetlen távoli zaj”. Pedig maga a teljes szöveg az akkor divatos, mert rejtőzködésre alkalmas szerepvers: *Jannisz Ritszosz levele Joliot-Curie-bez*. Két ilyen sorban benne van a teljes igazság. De Adonyi Nagy Mária, akinek életét korán szem elől tévesztettem, és akitől talán azért távolodtam el olyan nagyon, mert nem akartam túl közel kerülni hozzá, ez a magányos költő, aztán már nem is költő, csak utókor, nem csupán néhány sor exegi monumentumát tudhatta volna maga mögött, hanem a *Fázva* című versében emlegetett kabát egyik zsebében ugyan elhordozható, félmaréknyi, ám mindenképpen maradandó lírát. Egy negyedszázada bele sem néztem én sem, nehéz ember, nyomasztó költészet, így emlékeztem rá, és most be kell ismernem, súlya van ma is, úgy tűnik, nem készült romlandó anyagból. Hol volt, hol nem volt egy generáció, amely először 1968-ban – túl korán és nem is valószínűsítően –, másodsorú viszont, 1989-ben túl későn kapott esélyt arra, hogy maga körül megváltsa a világot, és költői végül még önmagukat sem tudták átmenteni az öröklétbe. Amely öröklét melleleg a költők számára nem is ér egy fabatkát sem, és azt hiszem, ezt Adonyi Nagy Mária jól tudta, de a verseket mégsem kellene magukra hagynunk. Mondjuk ezt (*Las-san, evezve tükrökön*):

*Alig szél, ami jár,
alig táj, ami súly,
alig fény, ami hív,
alig kéz, ami megfog.*

*Alig kő, ami hull,
alig vér, ami vár,
alig ér, ami leng,
alig vall, ami áldott.*

*Alig hall, ami ver,
alig fáj, ami száll,
alig hely, ami tart,
alig él, ami boldog.*

*Alig nesz, ami bent,
alig ő, aki int,
alig füst, ami fojt,
alig test, ami reszket.*

Most jövök rá, megírtam emlék-töredékeimet Nagy Mariról, de halálának okát továbbra sem tudom. Csak találgathatok. Talán egy ilyen régről felbukkant vers, talán az „alig test, ami reszket”, talán egy betegség. Talán a kor, ahonnan indultunk. Vagy ahova érkeztünk. Hiszen: „Európa, Európa mind biztosabban / elraboltnak nyilvánítható” (*Európa elrablása*) – ahogy az *Állatövi jegyek* legutolsó versében olvashattuk már 1982-ben.